

Εξουσία
και
Δημοκρατία

επιμέλεια

Ανδρέας Μάνος και Ευάγγελος Πρωτοπαπαδάκης

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΗΘΙΚΗΣ

ΑΘΗΝΑ 2014

Περιεχόμενα

<i>Εισαγωγή: Περί της Δημοκρατίας και της εξουσίας</i>	9
<i>Θεοδόσιος Πελεγρίνης, Εξουσία και ηθική</i>	17
<i>Ανδρέας Μάνος, Δημοκρατία: Ιδεώδες και αντιφάσεις</i>	23
<i>Παναγιώτης Πανταζάκος, Δημοκρατία, δικαιώματα και ο σιδηρούς κανών της ολιγαρχίας</i>	33
<i>Γεώργιος Στείρης, Η κατάρρευση της πολιτικής από την επικυριαρχία της οικονομικής επιστήμης</i>	49
<i>Ευάγγελος Πρωτοπαπαδάκης, Κερδοσκοπία, συστημικές κρίσεις και ηθική</i>	57
<i>Κερασένια Παπαλεξίου, Η έννοια της εσωτερικής συμμετοχής στην αρχαία Ελληνική σκέψη</i>	65

Κερδοσκοπία, Συστημικές Κρίσεις και Ηθική

Στον πυρήνα κάθε συστήματος οποιασδήποτε μορφής ενυπάρχει ένα είδος *στοιχειώδους ηθικής αξιολόγησης*. Το σύστημα είναι ένα εργαλείο, το οποίο οφείλει απλώς να επιτελεί το έργο για το οποίο έχει επιλεγεί. Η επιλογή ενός έργου, όμως, ενός *συγκεκριμένου τελικού σκοπού* μεταξύ άλλων προσφερομένων, ενδεχόμενων ή δυνατών, συνιστά διαδικασία που ως εκ της φύσης της ενέχει μια μορφή ηθικής αποτίμησης, όσο διαφανής ή άρρητη και εάν είναι αυτή. Μέσα από την εν λόγω αποτίμηση προβάλλει ξεκάθαρα ένα *πρέπει*, το οποίο έχει προκριθεί ανάμεσα από άλλα *πρέπει*, που θα μπορούσαν και εκείνα να έχουν επιλεγεί, αλλά τελικώς δεν προτιμήθηκαν. Σε τελική ανάλυση, η οριακή συνθήκη κάθε συστήματος είναι *το είδος του κόσμου, εντός του οποίου επιθυμούμε να ζήσουμε*. Το πολιτειακό σύστημα της δημοκρατίας, επί παραδείγματι, συνιστά την έμπρακτη εφαρμογή μιας υπόρρητης ηθικής επιλογής: οι άνθρωποι είναι προτιμότερο να επιλέγουν και να καθορίζουν οι ίδιοι το μέλλον τους, από ό,τι να το αναθέτουν σε άλλους. Η ανωτέρω θέση δεν συνιστά *λογικό αξίωμα*, ούτε είναι *εμπειρική πρόταση* που επιβεβαιώνεται από την πραγματικότητα, τουλάχιστον σε βαθμό τέτοιον που να καθίσταται, αν μη τι άλλο, εύλογη η σταθερή εμπιστοσύνη μας σε αυτήν. Όσα συνέβησαν στη Αθήνα των δημαγωγών, πείθουν ακόμη και τον πιο δύσπιστο για του λόγου το αληθές. Η θέση πως οι άνθρωποι είναι καλύτερο να αυτοκαθορίζονται παρά να ετερονομούνται, αποτελεί *καθοδηγητική αρχή*, δηλαδή *ηθική πρόταση*. Πάνω σε αυτήν την βασική ηθική παραδοχή έχει *grosso modo* δομηθεί το πολιτειακό σύστημα που αποκαλούμε δημοκρατία. Κάθε σύστημα, γενικώς, στα θεμέλιά του κρύβει μια ηθική θέση. Αυτός είναι, άλλωστε, ο λόγος που *κάθε συστημική κρίση είναι στην ουσία της ηθική*. Διότι είναι προφανές πως, εάν η αρχική κεντρική ηθική επιλογή είναι άστοχη, το σύστημα που θα αναλάβει να την υποστηρίξει θα γεννήσει μόνον αζεπέραστα προβλήματα. Και μάλιστα, όσο πιο λειτουργικό και αποδοτικό είναι το σύστημα αυτό, τόσο

μεγαλύτερα και περισσότερο πολύπτυχα θα είναι τα προβλήματα αυτά. Κόρακος κακού, κακόν ωόν, έλεγαν οι αρχαίοι πρόγονοί μας. Όσο πιο κακός είναι ο κόρακας, προσθέτω, τόσο πιο κακό θα είναι το αυγό του.

Στις μέρες μας η Ελλάδα πλήττεται από τις επιπτώσεις μιας έντονης συστημικής κρίσης – συγκεκριμένα, οικονομικής –, η οποία απειλεί την επιβίωσή της ως αυτόνομης κρατικής οντότητας. Παράλληλα, βέβαια, η οικονομική κρίση θέτει εν αμφιβάλλω την σταθερότητα του ίδιου του οικονομικού συστήματος που ο δυτικός κόσμος στο μεγαλύτερο μέρος του έχει επιλέξει, του οικονομικού φιλελευθερισμού, του συστήματος του οποίου ο πυρήνας διαρρέετε από την ακλόνητη πεποίθηση πως τα πάντα είναι αριθμητικώς ερμηνεύσιμα, μαθηματικώς παραμετροποιήσιμα και αξιολογήσιμα, και πως όλα πρέπει όσο το δυνατόν πιο ελεύθερα να υπόκεινται σε οικονομική διαπραγματεύση. Ατυχώς, ωστόσο, η ποιότητα ζωής δεν αποτιμάται αριθμητικά, σε αντίθεση με το βιοτικό επίπεδο. Ο δυτικός πολιτισμός κατέληξε να προκρίνει το *υψηλό* έναντι του *ωραίου*, την *αύξηση* αντί της *βελτίωσης*, το *αριθμητικώς επαληθεύσιμο* αντί των *καταστάσεων εγγενούς αξίας*¹. Δεν έχει σημασία εάν έχεις κάπου να πας, αρκεί να έχεις αυτοκίνητο. Δεν πειράζει εάν η ύπαρξή σου είναι μίζερη και δυστυχημένη, αρκεί να έχεις ένα σπίτι να την στεγάσεις. Και όσο μεγαλύτερο είναι το σπίτι και το αυτοκίνητό σου, τόσο περισσότερο ευημερείς, τόσο πιο επιτυχημένο είναι το σύστημα που σε υποστηρίζει. Δεν έχει σημασία εάν πληρώνεσαι με ελάχιστα χρήματα μηνιαίως ενώ οι πάγιες ανάγκες σου είναι τουλάχιστον διπλάσιες, σημασία έχει να μην προσμετράσαι στον αριθμό των ανέργων. Το σύστημα ενδιαφέρεται μόνον για αριθμούς, για κινητές και ακίνητες *αντικειμενικές αξίες*, αυτές καταλαβαίνει, αυτές μπορεί να μετρήσει, αυτές δύναται να χειρισθεί. Για τον λόγο αυτό, το καθήκον που αναθέσαμε στο κυρίαρχο οικονομικό σύστημα των καιρών μας, στον οικονομικό φιλελευθερισμό, είναι πολύ συγκεκριμένο: η διαρκής επιδίωξη του πλείονος, του μεγαλύτερου, του περιπλοκοτέρου. Και το εν λόγω σύστημα με τη σειρά του, επιδεικνύοντας απaráμιλλη αποτελεσματικότητα και ευελιξία, προχώρησε στην πλήρη παραμετροποίηση και, συνακόλουθα, εμπορευματοποίηση των πάντων, των συναισθημάτων μας συμπεριλαμβανομένων: ο φόβος, η προσδοκία, η ελπίδα, η απογοήτευση, ο πανικός, όλα αυτά αποτελούν στις μέρες μας περιουσιακά στοιχεία με ελεύθερα διαπραγματεύσιμη αξία, ακριβώς όπως τα υλικά αγαθά, το σάρι, το πετρέλαιο και ο χρυσός². Την κεντρική αυτή ηθική επιλογή, συγκεκριμένα πως τα πάντα *μπορούν* και *πρέπει* να

αποτυπώνονται σε οικονομικά μεγέθη, και στην συνέχεια να καθίστανται αντικείμενο *απολύτως ελεύθερης* οικονομικής διαπραγμάτευσης, είναι που καλούμαστε να αντιμετωπίσουμε σήμερα³. Την θέση μου αυτή θεωρώ πως θα καταστήσει σαφέστερη ένα παράδειγμα ερασιμένο από την πραγματικότητα. Συγκεκριμένα, θα αναφερθώ στις *συμβάσεις ανταλλαγής κινδύνου αθέτησης*, στα περίφημα Credit Default Swaps ή εν συντομία CDS, και στην συνακόλουθη επιβάρυνση των δανειακών συμβάσεων με το αντίστοιχο *περιθώριο αποδοσιακής διαφοράς*, αλλιώς spreads.

Αν δανείσετε 100 ευρώ σε κάποιον για έναν χρόνο με επιτόκιο έτους 5 τοις εκατό, θα περιμένετε σε 12 μήνες να πάρετε πίσω 105 ευρώ. Ενδέχεται, ωστόσο, να αισθάνεστε ανασφάλεια ως προς το αν θα μπορέσει ο οφειλέτης σας να ικανοποιήσει το χρέος του μερικώς ή ολικώς. Στην περίπτωση αυτή έχετε την δυνατότητα να διασφαλισθείτε συνάπτοντας μια *σύμβαση ανταλλαγής αθέτησης* (CDS) με κάποιον οργανισμό, μια τράπεζα επί παραδείγματι, στο πλαίσιο της οποίας θα αγοράσετε ένα ασφάλιστρο κινδύνου⁴. Εάν ο οφειλέτης σας χρεοκοπήσει, θα ενεργοποιηθεί το ασφάλιστρο και θα εισπράξετε το οφειλόμενο ποσό από την τράπεζα που σας πούλησε το CDS. Όσο μεγαλύτερος είναι ο κίνδυνος να χρεοκοπήσει ο οφειλέτης σας, τόσο πιο ακριβό είναι το ασφάλιστρο που πρέπει να αγοράσετε. Το κόστος του ασφαλιστρού, βεβαίως, δεν θα το επωμισθείτε εσείς: θα το προσθέσετε στο επιτόκιο που πρέπει να σας καταβάλει ο δανειολήπτης. Ας πούμε, τώρα, πως ο κίνδυνος χρεοκοπίας του οφειλέτη σας είναι πολύ υψηλός, στις 1.658 μονάδες βάσης (κάθε μονάδα βάσης ισοδυναμεί με 0,01 % του ασφαλιζόμενου ποσού). Η τράπεζα από την οποία θα αγοράσετε το CDS θα σας ζητήσει να καταβάλετε ασφάλιστρα ύψους 16,58 % επί του ασφαλιζόμενου ποσού. Συνεπώς, εσείς θα πρέπει να δανείσετε όχι με 5%, αλλά με 5+16,58%, άρα με 21,58%. Ο οφειλέτης σας θα πρέπει στο τέλος του έτους να σας επιστρέψει 121,58 ευρώ αντί των 105 που υπό κανονικές συνθήκες θα όφειλε. Η διαφορά αυτή καλείται *spread*. Είναι προφανές πως, εάν όλα πάνε καλά, από το ασφάλιστρο κερδίζει η τράπεζα που το πουλάει: δεν επενδύει ούτε ένα ευρώ, και σε έναν χρόνο εισπράττει 16,58. Εάν τα πράγματα, όμως, δεν πάνε καλά, τότε θα ενεργοποιηθεί η σύμβαση ανταλλαγής κινδύνου αθέτησης, και η τράπεζα θα πρέπει να καταβάλει τα ασφάλιστρα κινδύνου καλύπτοντας το σύνολο του οφειλόμενου κεφαλαίου, δηλαδή τα 100 ευρώ της δανειακής σύμβασης. Το παράδειγμα που παρέθεσα δεν είναι φανταστικό: είναι η

περίπτωση της Ελλάδας, και οι αριθμοί αντιστοιχούν στα spreads της 14^{ης} Νοεμβρίου 2012.

Αν το παράδειγμά μου ήταν απολύτως ακριβές, δύσκολα θα μπορούσε να βρει κανείς μελανές πτυχές ή σκοτεινά σημεία στο ηθικό υπόβαθρο του μικροσυστήματος που το υποστηρίζει. Μπορεί τα *spreads* να καθιστούν τον δανεισμό κάποιου ενίοτε επαχθή, αλλά πάλι ο δανειστής έχει δικαίωμα να διασφαλίζεται, και ο δανειζόμενος ας είχε φροντίσει να είναι πιο φερέγγυος και να εμπνέει περισσότερη ασφάλεια στους δανειστές του.

Ωστόσο, τα πράγματα δεν είναι ακριβώς έτσι, και το σχήμα δεν είναι τόσο απλό, ώστε να συμπεριλαμβάνει *μόνον* έναν αφερέγγυο οφειλέτη, έναν φοβισμένο δανειστή, και μια τράπεζα που πουλάει ασφάλεια. Και τούτο διότι, στο πλαίσιο της απόλυτης ελευθερίας στις οικονομικές συναλλαγές, ο καθένας μπορεί να αγοράσει ασφαλιστρα κινδύνου έναντι της περίπτωσης χρεοκοπίας της Ελλάδας, *ακόμη και εάν δεν την έχει δανείσει ούτε ένα ευρώ*. Είναι η περίπτωση των *γυμνών ασφαλιστρων κινδύνου* (naked CDS), δυνάμει των οποίων κάποιος ασφαρίζεται έναντι ενός κινδύνου που δεν έχει αναλάβει. Προσέξτε: μπορώ να ασφαλιστώ από τον κίνδυνο να καεί το σπίτι μου, και αυτό είναι εύλογο και δίκαιο. Μπορώ, όμως, να ασφαλιστώ από τον κίνδυνο να καεί το δικό σας σπίτι, στο οποίο δεν έχω κανένα συμφέρον ή ενδιαφέρον⁵. Ή, καλύτερα, *δεν είχα μέχρι να ασφαλιστώ*. Τώρα πλέον έχω συμφέρον να το κάψω ο ίδιος ή να το αφήσω να καεί, γιατί έτσι θα εισπράξω την αποζημίωση των ασφαλιστρων. Αυτό είναι παράλογο και άδικο. Δεν επιτρέπει απλώς, *επιβάλλει* την κερδοσκοπία, την διασπορά ψευδών ειδήσεων, την πυροδότηση της καταστροφολογίας, την δημιουργία κλίματος. Κάνει κάποιους συνανθρώπους μας να επιθυμούν σφόδρα και να εργάζονται για την ολοσχερή καταστροφή άλλων συνανθρώπων τους, ακόμη και ολόκληρων κρατών⁶. Γιατί αφήσαμε να συμβαίνει κάτι τέτοιο; Επειδή διέλαθε την προσοχή μας; Επειδή δεν κάναμε καλά τα μαθηματικά μας; Όχι. Επιλέξαμε να συμβαίνει, επί της βάσει μιας πολύ συγκεκριμένης ηθικής αρχής: η οικονομία *πρέπει* να είναι *απολύτως ελεύθερη*⁷. Πρέπει. Στο πλαίσιο μιας απολύτως ελεύθερης οικονομίας, τα πάντα είναι εμπορεύσιμα, και εμείς απλώς δεν διερωτώμεθα για το εάν θα έπρεπε να είναι ή όχι. Όταν κάποιος αγοράζει γυμνά ασφαλιστρα κινδύνου, τι αγοράζει πραγματικά; Ασφάλεια; Όχι. Αγοράζει φόβο, προσδοκία, πανικό, ελπίδα. Κυρίως, αγοράζει την ελπίδα πως ο διπλανός

του θα καταστραφεί. Έναν τέτοιο άνθρωπο στην γλώσσα της ηθικής θα τον χαρακτηρίζαμε με διάφορους τρόπους, κανένας εκ των οποίων δεν θα ήταν ιδιαίτερος τιμητικός. Η συνεπειοκρατική παράδοση θα τον καταδίκαιζε διότι οι πράξεις του δεν παρακολουθούνται από τις βέλτιστες δυνατές συνέπειες. Στο πλαίσιο της Καντιανής παράδοσης, από την άλλη, ο άνθρωπος αυτός αφ' ενός παραβιάζει ένα *τέλειο ηθικό καθήκον* του – για την ακρίβεια, πολλά από αυτά –, αφ' ετέρου αποτυγχάνει να ανταποκριθεί στην τρίτη διατύπωση της Καντιανής κατηγορικής προστακτικής, τουτέστιν να μην αντιμετωπίζουμε τους συνανθρώπους μας μόνον ως μέσον. Όσοι εναρμονίζονται με τις θέσεις και την γενικότερη οπτική της αρεταϊκής ηθικής θα τον μέμφονταν διότι τίποτα από αυτά που ο άνθρωπος αυτός πράττει δεν αποτελούν γνωρίσματα του ενάρετου ανθρώπου. Στην γλώσσα της οικονομίας, ωστόσο, εκείνος που αγοράζει γυμνά CDS αποκαλείται απλώς *επενδυτής*. Και έτσι πρέπει: δεν ευθύνεται ο ίδιος που πράττει όπως πράττει – ο ίδιος ο ηθικός πυρήνας του οικονομικού συστήματος εντός του οποίου αυτός λειτουργεί του επιτρέπει ή του επιβάλλει να πράττει όπως πράττει.

Τα συστήματα στις σύγχρονες δημοκρατίες, ωστόσο, δεν αποτελούν υψιπετή μορφώματα, ούτε αντανakλούν την βούληση του ενός ή των λίγων, βούληση η οποία απλώς επιβάλλεται στους πολλούς. Αντιθέτως: αποτελούν επιλογή των πολλών, οι οποίοι είτε αρχικά επέλεξαν να τα στηρίξουν πάνω σε μια δεδομένη κεντρική ηθική αρχή, σε ένα *πρωταρχικό πρέπει*, είτε συνεχίζουν να τα ανέχονται και να τα ενισχύουν χωρίς να αντιδρούν, παρότι η δημοκρατία τους δίνει την δυνατότητα αυτή. Στις μέρες μας υπάρχει απόλυτη ελευθερία έκφρασης γνώμης. Οι δυνατότητες άσκησης πίεσης είναι, αντιστοίχως, εξαιρετικά μεγάλες. Η γνώση μας για τα τεκταινόμενα δεν υπήρξε ποτέ πληρέστερη και ευρύτερη, κυρίως χάρη στο διαδίκτυο, το οποίο, αν μη τι άλλο, εγγυάται την σφαιρικότητα της ενημέρωσης και την ομοιόμορφη διάδοση της γνώσης. Συνεπώς, το γεγονός πως τα γυμνά CDS αποτελούν *και σήμερα* αντικείμενο διαπραγμάτευσης, αποτελεί επιλογή όλων μας, και μάλιστα ηθική επιλογή. Σημαίνει πως έτσι επιθυμούμε να ζήσουμε, τουλάχιστον σε ό,τι αφορά στον οικονομικό μας βίο: επιτρέποντας σε κάποιους συνανθρώπους μας – ή εξωθώντας τους – να απεργάζονται την καταστροφή άλλων. Σημαίνει πως δεν μας πειράζει ο διπλανός μας να ασφαρίζει *το δικό μας σπίτι* έναντι του κινδύνου εμπρησμού του, προσδοκώντας αυτό τελικώς να καεί ώστε εκείνος να εισπράξει

την αποζημίωση. Σημαίνει πως δεν μας πειράζει όλα να αποτελούν εμπορεύσιμες αξίες, ακόμη και εάν πρόκειται για απλά συναισθήματα. Είναι εντελώς αυτονόητο, θεωρώ, ωστόσο αισθάνομαι την ανάγκη να το προτείνω: προτείνω να απαγορευθεί η διάθεση *γυμνών ασφαλιστρών κινδύνου*, διότι κατά την γνώμη μου αποτελούν το μεγαλύτερο όνειδος για τις σύγχρονες δημοκρατικές κοινωνίες του δυτικού κόσμου. Αποτελούν όνειδος μεγαλύτερο ακόμη και από το *trafficking* ή το εμπόριο ναρκωτικών για δύο λόγους: ο πρώτος είναι πως τα τελευταία είναι παράνομα και η ηθική μας – έστω χλιαρά ή προσχηματικά – τα αποδοκιμάζει, ενώ η κερδοσκοπία είναι νόμιμη, και η όποια ηθική της αποδοκιμασία είτε δεν έχει νόημα και βαρύτητα, είτε δεν ακούγεται διόλου. Ο δεύτερος λόγος είναι ότι η διάθεση γυμνών ασφαλιστρών κινδύνου απογυμνώνει πλήρως τον *επενδυτή* από κάθε ηθικό συναίσθημα και ενδιαφέρον για τον συνάνθρωπό του. Πιστεύω ακράδαντα πως τα γυμνά ασφαλίστρα κινδύνου τελικώς αποτελούν εμπράγματους τίτλους ηθικής χρεοκοπίας, και πως αυτό που στην ουσία εμπορεύεται εκείνος που επενδύει σε αυτά, είναι μόνον ο βαθμός του ηθικού του εκφυλισμού.

Σημειώσεις

1. Sessions George και Bill Devall, “Deep Ecology”, *American Environmentalism: Readings in Conservation History*, edited by Roderick F. Nash, 309-315 (New York: McGraw-Hill, 1985), 314.
2. Mehmet Akif Icke, “Global Financial Crisis from an Ethical Perspective”, *Research Journal of International Studies* 19 (2011): 82-95, 87 κ.ε.
3. David Colander, Hans Föllmer et al., *The Financial Crisis and the Systemic Failure of Academic Economics – Kiel Working Paper 1489* (Kiel: Kiel Institute for the World Economy, 2009).
4. Βλέπε European Central Bank, *Credit Default Swaps and Counterparty Risk* (Frankfurt am Maine: European Credit Bank, 2009), 9-19.
5. Arthur Kimball-Stanley, “Insurance and Credit Default Swaps: Should Like Things Be Treated Alike?”, *Connecticut Insurance Law Journal* 15.1 (2008): 241-266, 252.
6. George Soros, “One Way to Stop Bear Raids, Credit Default Swaps

Need Much Stricter Regulation”, *Wall Street Journal*, 24 March 2009.

7. Thorsten Polleit, Jonathan Mariano, “Credit Default Swaps from the Viewpoint of Libertarian Property Rights and Contract Credit Default Swaps Theory”, *Libertarian Papers* 32.3 (2011): 1-17, 1.